

היכא דאיכא מחלוקת בעי משיחה (רש"י)

ירושה בשדרה וברבנות

פתחא דסוגיא

כשימות המלך או כהן גדול, מעמידין בנו תחתיו או הראוי ליורשו. הנה בחתם סופר סימן י"ב הוכיח מדצריך קרא בכהן גדול דבנו קודם, מכלל דהא דבן יורש את אביו הוא דוקא במלכות וכדומה מינוי שדרות, אבל לא במינוי קדושה והרבצת תורה, וכדעת מהרשד"ם סימן ה' הביאו המגן אברהם סימן נ"ג, וכן לדעת בעל עשרה מאמרות חקור דין פ"ט. ולכן במשיח מלחמה דליכא קרא, אין בנו מתמנה תחתיו. ולי נראה להשיב דשאני כהן גדול דצריך משיחה, אם כן הוה אמינא דלכן אין מעמידין בנו, דלא שייך דבא בירושה, כיון שאין ממלא רק על ידי משיחה לכן צריך קרא, ומהאי טעמא מיעטה תורה במשיח מלחמה. אבל במלך דאין בנו צריך משיחה, לכן בנו קודם. וחילי דידי הוא, דהא דבכהן גדול בנו קודם, דרשינן מקרא דהעומד לכהן תחת אביו, וכמו שלמדו בתורת כהנים, והאי טעמא דצריך קרא, יען דכתיב הכהן המשיח תחתיו מבניו (מעשי למלך הלכות כלי המקדש פ"ד ה"כ).

ביאורא דתלמודא

ואפילו כהן גדול בן כהן גדול טעון משיחה - שהרי מכל מקום לא מצד ירושה באה לו אלא מצד שהוא הגון לה' (מאירי). מפני מחלוקתו - דהיכא דאיכא מחלוקת בעי משיחה (רש"י). שהיה גדול ממנו שתי שנים - מדכתיב בן עשרים ושלש שנה יהואחז במלכו, ושלשה חדשים מלך. וביהויקים כתיב בן עשרים וחמש שנה יהויקים במלכו, נמצא יהויקים גדול מיהואחז שתי שנים. כך שנויה בסדר עולם (באר שבע). על ממלכתו הוא ובניו בקרב ישראל - משמע ירושה היא להם כאדם שמוריש ירושה לבניו (רש"י). אף על פי ששמעון בני חכם, גמליאל בני נשיא - יראה דרבי שהיה תורה וגדולה במקום אחד, על כרחך לא היה בימיו גדול ממנו בתורה, והיה הוא נשיא וגם ראש ישיבה. ולאחר מותו לא היה אחד מבניו ראוי לראש ישיבה, כי אם לנשיאות שהוא להם בירושה. על כן נתנו לר' חנינא בר חמא (חתם סופר). ואת הממלכה נתן ליהורם כי הוא הבכור - קצת קשה היאך קאמר דממלא מקום אבותיו הוה, דהיינו יהושפט שהיה מלך כשהו וביהורם כתיב ויהרוג את כל אחיו, וכתב וילך בדרך מלכי ישראל וגו'. וי"ל דבחי אביו יהושפט כשר היה ואחר כך סרח (מהרש"א).

ליקוטא דתלמודא

אמרו ז"ל (הוריות יא): גבי ירושת כהן גדול ומלך לבנו:

ואפילו כהן גדול בן כהן גדול טעון משיחה, ואין מושחים מלך בן מלך. ואם תאמר מפני מה משחו את שלמה, מפני מחלוקתו של אדוניו. ואת יואש מפני עתליה, ואת יהואחז מפני יהויקים, שהיה גדול ממנו שתי שנים. ואותו שמן קיים לעתיד לבוא, שנאמר שמן משחת קדש יהיה זה לי לדורותיכם, זה בגימטריא שנים עשר לוגין הוה. אמר מד ואפילו כהן גדול בן כהן גדול טעון משיחה. מנלן, דכתיב והכהן המשיח תחתיו מבניו, נימא קרא והכהן מתחתיו מבניו, מאי המשיח, קמ"ל, דמבניו דכהן גדול אי הוי משיח הוי כהן גדול, ואי לא לא הוי כהן גדול. אמר מד ואין מושחין מלך בן מלך. מנלן, אמר רב אחא בר יעקב, דכתיב למען יאריך ימים על ממלכתו, ירושה היא לכם. ומנלן דכי איכא מחלוקת בעי משיחה, ולא כל דבעי מלכא מורית מלכותא לבניה, אמר רב פפא, אמר קרא הוא ובניו בקרב ישראל, בזמן ששלום בישראל קרינא ביה הוא ובניו, ואפילו בלא משיחה.

עוד אמרו ז"ל (כתובות קג): בהגדרת ממלא מקום אבותיו:

הכי קאמר [ר' יהודה] אף על פי ששמעון בני חכם, גמליאל בני נשיא. אמר לוי צריכא למימא, אמר רבי שמעון בר רבי צריכא לך ולמטלעתך. מאי קשיא ליה, הא קרא קאמר ואת הממלכה נתן ליהורם כי הוא הבכור. ההוא ממלא מקום אבותיו הוה, ורבן גמליאל אינו ממלא מקום אבותיו הוה. ורבי מאי טעמא עבד הכי, נהי דאינו ממלא מקום אבותיו בחכמה, ביראת חטא ממלא מקום אבותיו הוה.

אור תורה

אם הכהן המשיח יחטא לאשמת העם והקריב על חטאתו אשר חטא פר בן בקר תמים לה' לחטאת. (ויקרא ד)

לבלתי רום לזבו מאתיו ולבלתי סור מן המצוה ימין ושמאל למען יאריך ימים על ממלכתו הוא ובניו בקרב ישראל. (דברים יב)

והכהן הגדול מאתיו אשר יצק על ראשו שמן המשחה ומלא את ידו ללבוש את הקנדים את ראשו לא יפרע וקנדי לא יפרס. (ויקרא כא)

בן עשרים ושלש שנה יהואחז במלכו ושלשה חדשים מלך בירושלם ושם אמו חמוטל בת ירמיהו מלכנה. (מלכים ב כג לא)

אין יורש שררה רשאי למוכרו לאחר (מהר"ם מרוטנבורג)

האידינא אליבא דשמעתא

כתב שבני העיר שלא רצו לקבל את בנו של רבם שנפטר, יכולים לומר שהם פוסקים כמו הנך שסוברים שאין כתר תורה ירושה. ובמהרש"ם (דעת תורה תשובה ז) כתב שאמנם מלכתחילה עדיפא למנות את בנו של הרב, בכדי לעשות נחת רוח לנפטר.

וגבי שליח ציבור שרוצה למנות את בנו, כתב הרמ"א (שו"ע או"ח סימן נג סכ"ה) דיכול למנות את בנו, וז"ל: 'שליח ציבור שהזקין ורוצה למנות בנו לסייעו לפרקים, אף על פי לב שאין קול בנו ערב כקולו, אם ממלא מקומו בשאר דברים, בנו קודם לכל אדם ואין הצבור יכולין למחות בידו'. ע"כ. ובמשנה ברורה (שם סקפ"ג) הביא דעתם של החולקים. ועיין עוד בשו"ת וידבר דוד (יו"ד סימן ב) שהביא להוכיח דכן הדין גבי שוחטים מוהלים וגבאים דאם אין בבניהם פסול, יורשים הם מקום אביהם, וקודמים לאחרים.

מכירת המינוי על ידי היורש

כתב מהר"ם מרוטנבורג (שו"ת מהר"ם מרוטנבורג ח"ד סימן קלט) דאין היורש רשאי למכור המינוי שירש מאביו, דכל הסכמת הקהל מלכתחילה הוא רק שהוא ימלא תחת אביו, וז"ל: 'וששאלת על ראובן ושמעון שיש להם ירושה מאבותיהם, שאין שום אדם רשאי לבנות שום דבר בבית הכנסת וזולתם. עתה בא ראובן למכור חלק ירושתו בזה לעשיר אחר, לאו כל כמיניה שהרי הקהל לא הסכימו ולא השליטו באותה מצוה, אלא פלוני וזרעו לדורות. אבל לא למכור לאחרים, ודמי לההוא דאמר גבי כהן גדול מבניו, שבנו קודם לכל אדם, יכול אף על פי שאינו ממלא מקום אבותיו, תלמוד לומר אשר ימלא את ידו, בזמן שממלא מקום אבותיו, ואם לאו יבא אחר וישמש תחתיו, כל שכן שאינו רשאי למכור לאחר בלא רשות הקהל. וכן כל מיני שררה ומלכות כהונה גדולה ולויה, וכיוצא בזה לאו כל כמיניה למכור.

דין ירושה במלכות ובכהונה גדולה

אמרו ז"ל (הוריות יא:): שהמלכות עוברת בירושה, וילפינן ממה שנאמר למען יאריך ימים על ממלכתו הוא ובניו אחריו בקרב ישראל. וכן גם הכהונה הגדולה עוברת בירושה כמו שאמרו ז"ל (יומא ה.). והנה לגבי נשיאות מצאנו (כתובות קג:): לר' יהודה הנשיא שקרא לחכמי ישראל לפני מותו, ואמר להם גמליאל בני נשיא. אף ששמעון בני חכם. ונתבאר בהמשך הסוגיא שמשום בכורתו של רבן גמליאל מינהו ר' יהודה לנשיא, משום שהוא ממלא מקום אבותיו ביראת חטא, אף אם לא בחכמה. ומכוח סוגיא זו פסק הרמב"ם (הלכות מלכים פ"א ה"ז) שהמלוכה, הכהונה וכל שאר המינויים שוים לענין זה, שהקטן קודם לגדול, אם הוא ממלא מקום אביו ביראת שמים, ואף אם אינו חכם מלמדים אותו, וכך נפסק ברמ"א (שו"ע יו"ד סימן רמ"ה סכ"ב).

דין ירושה בהרבצת תורה

כתב במגן אברהם (שו"ע או"ח סימן נ"ג סקל"ג) שמינויים של הרבצת תורה אינם ירושה, וז"ל: 'ורשד"ם כתב דבחסם הממונה להרביץ תורה או לדין לא אמרינן כן. עכ"ל. ובספר עשרה מאמרות [כתב] דכל המינויין שהם כתר תורה, אין בניהם קודמין. רק מהלל הנשיא ואילך, נהגו שבניהם קודמין'.

דין ירושה בשררה וברבנות

כתב החת"ס בתשובה אחת (שו"ת או"ח סימן יב) כשיטת הרשד"ם, שאין כתר תורה ירושה. אמנם בתשובה אחרת (שו"ת או"ח סימן יג) כתב כשיטת הרמ"א דכתר תורה ירושה היא, וז"ל הנצרך לענינו: 'עכשיו הרב הוא משועבד לקהל לעשות צרכיהם בשכר ולא גרע מש"צ, ואטו מפני שהוא גם כן שר התורה מגרע גרע. וב"ה שזכיתי להפך בזכות דת"ח ובניהם אחריהם'. ע"כ. ובדברי חיים (יו"ד ח"א סימן נ"ב)

עומקא דסוגיא

ב. עיין בהמשך תשובת החת"ס (שו"ת או"ח סימן י"ג) לחלק בין כתר תורה דאינה ירושה אלא אם כן ממלא מקום אבותיו בכחמה, מה שאין כן בכתר כהונה גדולה דירושה היא לבניו, אלא אם כן אינו כלל ביראה, ובוה מבאר מאי טעמא ירש אלעזר את אהרן בכהונה, ואילו בני משה רבינו ע"ה לא ירשו אביהם בכתר תורה.

א. עיין מה שכתב הרמב"ם (הלכות מלכים פ"א ה"ז) לגבי מינוי הבן, דאם הוא ממלא מקום אבותיו ביראה ולא בחכמה, מלמדין אותו עד שיהא חכם, אך אם אינו ירא שמים, אין ממנין אותו לשום מינוי מן המינויים בישראל. וכן כתב הרמ"א (שו"ע יו"ד סימן רמ"ה סכ"ב) דהיראה עיקר והחכמה טפלה לה, ואין להוריד מינוי מגדולתו אם הוא חכם קצת.

מראי מקומות

- א. הוריות יא:
- ב. כתובות קג:
- ג. יומא ה.
- ד. כתובות קג:
- ה. רמב"ם הלכות מלכים פ"א ה"ז
- ו. שו"ע יו"ד סימן רמ"ה סכ"ב
- ז. מגן אברהם שו"ע או"ח סימן נ"ג סקל"ג
- ח. שו"ת חת"ס או"ח סימן יב
- ט. שו"ת חת"ס או"ח סימן יג
- י. דברי חיים יו"ד ח"א סימן נ"ב
- יא. מהרש"ם דעת תורה תשובה ז
- יב. שו"ע או"ח סימן נג סכ"ה
- יג. משנה ברורה שם סקפ"ג
- יד. שו"ת וידבר דוד יו"ד סימן ב
- טו. שו"ת מהר"ם מרוטנבורג ח"ד סימן קלט